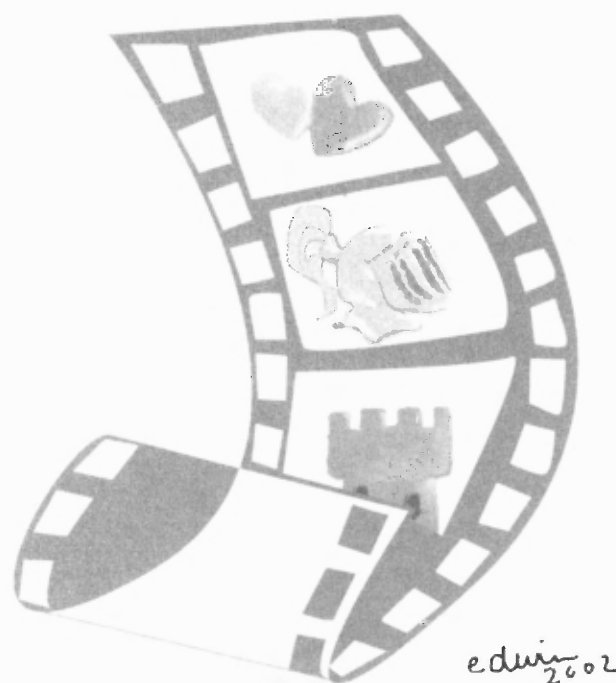

Hoe een leerling te schaken

Een suggestie voor het gebruiken van film als leesbevordering

Vraag een gemiddelde leerling wat zijn of haar favoriete tijdsbesteding is en de antwoorden zullen uiteenlopen van computeren, televisie kijken en sporten tot uitgaan. Een enkeling zal lezen als hobby noemen. Vaak blijkt zo'n leerling niet dezelfde boeken te lezen als zijn of haar docent Frans, Engels, Duits of Nederlands graag op een boekenlijst terugziet. De lastigste taak binnen het literatuuronderwijs is wel de leerlingen gemotiveerd te krijgen om te gaan lezen. Als dit eenmaal lukt, blijven leerlingen steken bij de moderne literatuur. Over het algemeen geldt: hoe ouder een tekst, hoe minder snel een middelbare scholier het zal lezen. Het ouderwetse taalgebruik zal zeker een rol spelen bij de moeilijke toegang die leerlingen ervaren bij oudere teksten. Ook de thema's zullen niet direct aansluiting vinden bij de leefwereld van scholieren. De teksten hebben niet alleen een taal die ze niet meer spreken, maar stammen ook uit tijden die ze niet meer kennen. Het taalprobleem verhindert een leerling snel een beeld te vormen van de wereld waar ze de tekst in moeten plaatsen.

Marinda Verhoeven

Nu is dit op zich waarschijnlijk voor de meeste docenten niets nieuws. Leesbevordering staat al jaren op de agenda en er worden verschillende methoden op dit gebied ontwikkeld. Het vak CKV biedt misschien een uitweg. Natuurlijk zijn er de boekverfilmingen, die een uitgelezen kans vormen om literatuur aan te laten sluiten bij de leefwereld van de leerlingen. Wat minder voor de hand ligt, is films die niet direct verfilmingen zijn, maar die wel dezelfde thema's en motieven als in literatuur

hanteren, te gebruiken om leerlingen in deze onderwerpen te introduceren. Er zijn veel voorbeelden van thema's te bedenken die hiervoor geschikt zouden zijn.

Hoofse liefde

Om duidelijk te maken hoe een dergelijke aanpak kan werken, zal ik hier het thema van de hoofse liefde nader uitlichten. De hoofse liefde is een thematiek die voortkomt uit de literatuur van pakweg de dertiende eeuw tot het

begin van de renaissance. In het begin van deze periode dook deze thematiek vooral op in lyriek. De liederen en verzen werden vooral mondeling doorgegeven. In de twaalfde eeuw beginnen rondzwervende studenten hun liederen in het Latijn op schrift te stellen, de zogenaamde vagantenpoëzie. In diezelfde eeuw begint de productie van literatuur voor adellijke leken. Tot die tijd was literatuur in de West-Europese samenleving vooral een kerkelijke aangelegenheid. In deze literatuur voor

leken was het thema van de hoofse liefde populair.

Met name in het Franse Middellandse Zeegebied waren dergelijke teksten in trek. Voorbeelden zijn *Roman de la Rose* uit de dertiende eeuw of het latere *Charles d'Orleans*, stammend uit de vijftiende eeuw. De tekst waarvan het verhaal ook nu nog in brede kring bekend is, is het verhaal van Tristan en Isolde. In al deze teksten speelt de liefde een grote rol. Gezien de adellijke doelgroep zal het niemand verbazen dat deze liefdes vaak opbloeien tussen een edelman, bij voorkeur een ridder, en een schone jonkvrouw. Nu kan liefde zich op vele manieren manifesteren, maar dit is niet het geval in de middeleeuwse literatuur. De jonkvrouw is steeds weer een onbereikbare, edele dame wiens hart gewonnen moet worden. De betere teksten bevatten weliswaar meer nuances, maar ook zij hebben dezelfde basis. Ook zien we vaak dezelfde motieven en elementen terugkeren.

Elementen

Het toernooi is een zo'n regelmatig opduikend verhaalelement. Een dergelijke aangelegenheid is voor een ridder immers de beste plaats om de jonkvrouw van je capaciteiten te overtuigen. Het schaakspel ligt in het verlengde hiervan. En natuurlijk worden er kastelen bestormd om bij de geliefde te komen. Maar er zijn ook meer symbolische elementen die deze literatuur een specifiek karakter geven. De bron van de jeugd of de liefdestuin spelen regelmatig een rol in de teksten. Ook de eenhoorn is veel terug te vinden. Minder voor de hand liggend is het teruggrijpen op het klassieke verhaal van de filosoof Aristoteles en zijn geliefde Campaspe. Naarmate de teksten populairder worden, verschijnen deze elementen ook steeds vaker als versiering op spiegeldoosjes of tapij-

ten. Het werd duidelijk een onderdeel van de vrijetijdsbesteding onder edellieden.

Er is nog veel meer te zeggen over kenmerken, oorsprong en ontwikkeling van deze literatuur, maar deze introductie volstaat om een idee te geven om welk soort literatuur het hier gaat. En dit is duidelijk niet de literatuur die veel gelezen wordt door middelbare scholieren. Toch zou deze aandacht wellicht met inzet van film vergroot kunnen worden. De afgelopen tien jaar is de aandacht voor de historische film toegenomen; er worden weer meer kostuumdrama's gemaakt en bezoekersaantallen laten zien dat het bioscooppubliek dit soort films ook weet te waarderen. Een groot gedeelte van dit bioscooppubliek zit nog op een middelbare school. Bij het medium film lijkt er dus wel interesse te zijn voor historische verhalen. Het voordeel van film is dat verhalen en thema's geactualiseerd kunnen worden. Door middel van taalgebruik of plotconstructie kan een ingang worden gemaakt om de kijker in de historische wereld te betrekken. Huidige conventies over taal, beeldopbouw of bijvoorbeeld verhaalstructuur bieden de kijker houvast binnen de historische setting. De taalbarrière waar bij historische literatuur sprake is, kan zo omzeild worden. Tijdens deze toenemende belangstelling voor films in een historische setting zijn er meerdere films verschenen die zich afspelen in de periode waarin de hoofse liefde bloeide. Veel van deze films grijpen terug op deze thematiek. Dat is niet zo verwonderlijk: deze verhalen bezitten immers alle ingrediënten voor goed vermaak. De ridder staat vaak garant voor avontuur en spektakel, de aanwezigheid van een hof zorgt voor de nodige glamour. Humor is van alle tijden en romantiek is bij zo'n thema natuurlijk verzekerd. Ook de nodige portie tragiek is in deze verha-

len te vinden: de ridder of edelman is niet vanaf het begin verzekerd van de liefde van de schone jonkvrouw. Haar hart moet gewonnen worden en dat gaat niet altijd even gemakkelijk...

Verfilming

Deze films zijn geen directe verfilmingen van teksten uit die tijd; de meeste teksten zijn nog te religieus van aard om dit in een moderne film te verwerken. Vaak worden deze waarden en normen vervangen door een patroon waar de hedendaagse kijker zich mee kan identificeren. Een goed voorbeeld hiervan is de film *Robin Hood: Prince of thieves* uit 1991, een verfilming van de bekende dertiende-eeuwse legende. Opvallend in deze film is dat de held, Robin Hood, nauwelijks de motivatie voor zijn daden vindt in de christelijke religie. In middeleeuwse literatuur is de geloofsovertuiging van de ridder juist zijn grootste inspiratiebron, met kort daarop als goede tweede natuurlijk zijn liefde voor de mooie jonkvrouw. De 'moderne' Robin is veel meer een humanist, die het beste voor heeft met zijn medemens. De bron van Robins verzet komt overigens voort uit persoonlijke wraak. In de Middeleeuwen spelen persoonlijke motieven slechts een rol op de achtergrond. Daarnaast ligt het zwaartepunt van de film op de liefde van Robin voor de jonkvrouw Marianne. Dit lijkt zijn grootste drijfveer te zijn. De liefde komt hier niet op de tweede plaats, maar heeft met grote voorsprong de religie achter zich gelaten.

In *First Knight* (1995) treedt de liefde als drijfveer nog meer op de voorgrond. Sterker nog, de film is een vooral een romantische vertelling. Wel ligt er in deze film een grotere nadruk op het ceremoniële, waar bij er meer aandacht is aan de traditionele verhoudingen. Het verhaal speelt zich af aan het hof van koning Arthur. De koning zelf, rid-

der Lancelot en jonkvrouw Guinevere vormen de centrale film. Dit verhaal grijpt terug naar de vele Arthurlegendes, maar dit wil niet zeggen dat de film de historie getrouw volgt. Waar in *Robin Hood: Prince of thieves* vooral geprobeerd werd om het persoonlijke te benadrukken, om zo aan te sluiten bij de hedendaagse, meer individuele leefwereld, probeert men in *First Knight* vooral de romantische suggestie van de Middeleeuwen te handhaven. Door de zware nadruk op de romantiek wordt de film in de hedendaagse leefwereld getrokken. Deze romantiek straalt ook af op de tijd die weergegeven wordt, maar de representatie van de liefde staat ver af van de gehuldigde normen in de hoofse literatuur. In de oorspronkelijke behandeling van het thema van de hoofse liefde lag alle initiatief bij de man. Het was de ridder die het kasteel moest bestormen of het toernooi moest winnen om het hart van de vrouw te winnen. Guinevere heeft duidelijk wel wat te zeggen in deze film. Daarin lijkt zij op de hedendaagse vrouw, die wel geschaakt wil worden door een ridder op een wit paard, maar graag zelf ook de touwtjes in handen heeft.

Sprookjes

De romantisering heeft ook tot gevolg dat hoofse thema's gemengd gaan worden met sprookjes. De gedachte is kennelijk dat in beide soorten verhalen ridders en edellieden voorkomen: een logische combinatie toch? Een voorbeeld van zo'n 'hoofs sprookje' is de film *Ever after* uit 1998. Hoofse liefde en het sprookje van Assepoester lopen hier door elkaar. Maar ook in deze film wacht de vrouw niet af en onderneemt ze actie om haar liefde te bereiken. Bij deze samensmelting met een sprookje spreekt het voor zich dat historische getrouwheid niet meer voorop staat bij de makers.

Het meest recente voorbeeld van een film met hoofse thematiek is *A knight's tale* uit 2001. Deze film is losjes gebaseerd op *The Canterbury Tales* van Geoffrey Chaucer. Van alle genoemde films is dit de enige die een tekst met naam en toenaam als bron meldt. De romance is in dit geval niet het hoofdingrediënt van de film, het avontuur en spektakel staat centraal. Dit betekent ook dat de film zich concentreert rond de ridder, als generator van de actie. De vrouw speelt meer een bijrol. Daardoor laat de film een ander type van romantisering zien. Natuurlijk is er de romantische liefde, maar ook het avontuur wordt geromantiseerd. De nobele waarden van de ridder spreken de hedendaagse verbeelding net zo goed aan. De film speelt in op het naïeve verlangen van de overwinning van het goede op het kwade. In die zin komt ook het sprookje hier weer om de hoek kijken.

Verskil

Het sprookje is ook precies wat Hollywood nastreeft. Historische getrouwheid of het getrouw verfilmen van overleveringen staat niet hoog in het vaandel; Hollywood wil de kijker vermaak bieden en ervoor zorgen dat de kijker voor een tijdje de wereld om zich heen vergeet. Romantisering is hierbij een goed middel. Er zijn vast ook onafhankelijke films te vinden die wel recht doen aan hun historische bronnen, maar dit zijn niet de films waar middelbare scholieren naar kijken. Toch hoeven de romantisering en het feit dat deze films niet een rechtstreekse historische bron gebruiken, geen bezwaar te zijn om ze te gebruiken in het literatuuronderwijs. Door leerlingen te wijzen op het verband tussen de historische literatuur en de films die ze zien, kan hun duidelijk gemaakt worden dat er wel degelijk wat te beleven valt aan deze literatuur. Deze oude teksten hoe-

ven niet saai te zijn, als je er maar je verbeelding bij gebruikt. Films kunnen die verbeelding in gang zetten. Het geeft scholieren een referentiekader, waarmee ze een begin kunnen maken de literaire representatie van deze oude teksten te begrijpen.

Wanneer eenmaal een begin gemaakt is, kan het verschil ook juist gebruikt worden. Door leerlingen te wijzen op het verschil tussen de representatie in de film en de literaire bronnen kan er inzicht verkregen worden in de werking van dergelijke verfilmingen. Hierdoor ervaart een leerling de verschillen tussen beide vormen van representeren. Dit kan van pas komen bij directe tekstverfilmingen om leerlingen alert te maken op verdraaiingen van de tekst en romantisering. Zeker voor CKV-1 zou het een aardig project zijn om leerlingen zelf deze vergelijking te laten uitvoeren.

Marinda Verhoeven is student Algemene Cultuurwetenschappen; Woord en Beeld met een bijzondere interesse voor hedendaagse beeldcultuur. Tevens is zij werkzaam als grafisch ontwerper. ■